

Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

WWW.LU.LV/VDKKOMISIJA

ZIŅAS

Sākums > Ziņas

Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR, izmantojot represīvos mehānismus: Inetas Lipšas apskats

VDK zinātniskās izpētes komisija
08.03.2016

Publicējam LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas piesaistītas ekspertes Dr. hist. Inetas Lipšas pētījuma apskatu "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944 – 1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus". Raksta mērķis ir analizēt valsts represīvo mehānismu izmantošanu privātās dzīves uzraudzīšanā un kontrolē LPSR staļinisma periodā (1944 – 1953), balstoties uz divām avotu grupām – iedzīvotāju sūdzībām un iesniegumiem Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālajai komitejai, kā arī dokumentiem par tiesu praksi.

Pēc Otrā pasaules kara Padomju Savienībā atslāba pretrunas, kas bija padomju dzimtes pieejas centrā. Atsacīšanās no masu terora kā valdības rutīnas līdzekļa nozīmēja, ka brīvprātīga iedzīvotāju piekrišana kļuva arvien svarīgāka padomju sabiedrības funkcionēšanā. Vēsturniece Sāra Ešvina raksta, ka viens no veidiem, kā nodrošināt tādu piekrišanu, bija iepotēt komunistisko morāli, ar kuru saskaņā iedzīvotājiem jāpakļauj savas intereses valsts interesēm – tas nozīmēja, ka viņiem smagi jāstrādā un jādzīvo kārtīga privātā dzīve stabilās ģimenēs.

'Nepareiza' seksuālā uzvedība tika izmantota savstarpējo rēķinu kārtošana, un ziņošana par to bija efektīva citu diskreditēšanas metode, ko viens pret otru izmantoja arī paši represīvo struktūru darbinieki. Savukārt paša atzīšanās 'pārkāpumā' preventīvi novērsa iespējamu apsūdzību. Par rupju komunistiskās morāles pārkāpumu tika uzskatītas neregistrētas attiecības (arī laulības pārkāpšana). Neregistrēta kopdzīve (sozhitel'stvo) ar sievietēm minēta pat izziņā par Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas trūkumiem darbā ar kadriem. (LNA LVA, PA-101-15-90 (LNA LVA, PA-101-15-90 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par leM, VDM, tiesas un prokuratūras, valsts kontroles un ārlietu iestāžu darbu, 4. sējums, 08.01.1952.-24.10.1952.), 8. – 12. lpp. (LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītāja Drozdova, LK(b)P CK Administratīvās nodaļas instruktora Vasiļjeva 25.09.1952. izziņa par Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas trūkumiem darbā ar kadriem, adresēta LK(b)P CK sekretāram Jeršovam V. N.; krievu val.); šeit: 11. lpp.)

Ārlaulības sakari, tas ir, leģitīma dzimtes kontrakta pārkāpums, tika uztverti tieši kā izaicinājums padomju sabiedriskajiem pamatiem. Vēsturniece Jelena Židkova raksta, ka zemnieku kopienā vai baznīcās draudzē kolektīvo kontroli skaidroja ar elementāras fiziskās izdzīvošanas uzdevumiem, savukārt padomju laikā uzraudzība pār seksuālo un reprodaktīvo uzvedību, kam bija jāiekļaujas tikai ģimenes ietvarā, tika pozicionēta kā politisks un valstisks jautājums, kā masu tautsaimnieciskās ražošanas un dzimstības situācijas uzlabošanas organizēšanas priekšnoteikums.

Padomju iedzīvotāji tomēr nevēlējās vai nespēja līdzsvarot personiskās un sociālās intereses, ko saskaņā ar padomju morālistu priekšstatiem viņiem vajadzēja būt spējīgiem darīt bez īpašām pūlēm. Pretrunas dzimtes kārtībā, kas ieviestas staļinisma laikā, var uztvert kā galveno šīs nespējas iemeslu. Valsts, iesaistot sievietes algotā darbā ražošanā un pabalstot mātes stāvoķli ar valsts pabalstiem, distancēja padomju vīriešus no vienīgā apgādnieka lomas un mājas dzīves, paredzot, ka viņiem sevi jārealizē sabiedriskajā jomā. S. Ešvina uzskata, ka padomju dzimumu lomas nesekmēja laimīgas ģimenes, izraisot vēlmi šķirt laulības. Raksta tēmas kontekstā nozīmīga ir vēsturnieces Šeilas Ficpatrikas monogrāfija par identitāšu pārtaisīšanu 20. gadsimta Krievijas

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas eksperte, vadošā petniece Ineta Lipša 2015. gada 17. decembrī konferencē, Liepājā. Kristīnes Jarinovskas foto.

sabiedrībā, ko izraisīja boļševiku revolūcija. Viņa pēdī, kā indivīdi konstruēja sevi kā jaunu personu, lai iekļautos jaunajos dzīves apstākļos, kādas sociālās prakses (tīrīšana, paškritika, denūciācija) un mentalitātes (aizdomas, identitātes bažas) attīstījās situācijā, kur indivīdi bija aizņemti ar sevis atkal izgudrošanu un nupat izgudroto sevis aizsargāšanu un bija droši, ka viņu kaimiņi ir līdzīgi nodarbināti.

Latvijā pēckara politisko, sociālo un kultūras vēsturi noteica daudzi satraucoši notikumi – pirmā padomju okupācija, 1941. gada 14. jūnija deportācijas, nacistu okupācija un holokausts, otrā padomju okupācija, nacionalizācija, kolektivizācija, 1949. gada 25. marta deportācijas, nepieciešamība sadzīvot ar migrantiem no Padomju Savienības, cerību zudums uz valsts neatkarības atjaunošanu, stalinisma politiskās un ekonomiskās sistēmas uzspiešana, vārda brīvības liegums, kas turklāt liedza pārvarēt kara laikā iegūtās personiskās traumas, un virkne citu sarūgtinājumu – radīja milzīgu potenciālu naida rezervuāru. Daudzi vēlējas atbrieties, lai atbrīvotos no dusmām par to, kas bija sabiedrības ciešanas. Vēsturnieks Rihards Bezels konstatējis, ka starp personiskajām emocijām un sentimentiem, īpaši naidu, un pēckara politiku Austrumvācijā pastāvēja svarīga saite.

Ir sarežģīti identificēt brīdi, kad privātā dzīve vai tā laika terminoloģijā 'tā sauktā privātā dzīve' izvirzījās priekšplānā kā joma, par kuru sava teikšana ir partijai. Š. Ficpatrika uzskata, ka noteikti savu lomu spēlēja laulību problēmas saistībā ar karalaika nošķirtību. 1948. gadā Maskavā izdotajā brošūrā par padomju cilvēka morālo stāju, kas bija paredzēta partijas propagandistu vajadzībām, tika atgādināts, ka "attiecības starp dzimumiem nav tikai personiska lieta", ka "tā sauktā privātā dzīve prasa saprast katra pienākumu pret ģimeni" un ka "mūsu sabiedrībā izlaidīga uzvedība izraisa vispārēju riebumu un nicinājumu".

Privātās dzīves politizēšanas praksi komunistiskās morāles kontekstā atklāj LPSR iekšlietu ministra (1944 – 1950) Augusta Egliša gadījums. Tobrīd apmēram 54 gadus vecais ministrs, partijas biedrs no 1914. gada, precējies bija iesaistījies neregistrētās seksuālās attiecībās ar iekšlietu ministrijas ārsti. Šis gadījums arī parāda, kā sūdzība iedarbināja represīvo mehānismu, kura rezultātā izdevās panākt par ministra atcelšanu.

1949. gada 20. janvārī LK(b)P CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš saņēma vēstuli, kas bija parakstīta ar formulējumu "Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa". Sūdzības formulēšanā rakstītājs izmantoja ideoloģiskās ģeneralizācijas stratēģiju (Socioloģe Jeļena Boganova ir aprakstījusi četras stratēģijas – problēmas ģeneralizācijas stratēģiju, simboliskā kapitāla izmantošanas stratēģiju, patrimoniālo (saukta arī par sociālistiskā paternālisma) stratēģiju un vainīgā atsmakošanas stratēģiju.. Sk.: Bogdanova, Elena (2002).). Gazetnye zhaloby kak strategii sashtitsy potrbitel'skikh interesov. Pozdnesovetskii period. Teleskop. 2002, no. 6, s. 44-48.; 46, 47.) ideoloģizējot ministra uzvedību, tādējādi par cietušo padarot viņu sabiedrību, un, parakstot to grupas vārdā, paplašināja arī iesniedzēju skaitu:

"Mums, veciem iekšlietu ministrijas darbiniekiem, ir īpaši dārgs katrs, pat ierindas čekista gods un labā slava. Mūsu nesamierināmībai ir jāpieaug, un tā pieaug attiecībā uz tiem amorālas uzvedības un noziedzīgiem gājieniem, kas nāk no čekista ar sirnu galvu, ar ģenerāļa uzpleciem un ministra pakāpi.

Cik acu ir vērsti mūsu padomju ministru, mūsu ģenerāļu virzienā! Padomju cilvēki skatās uz viņiem ar cerību un pašāpību, mūsu ienaidnieki – ar ļaunumu un naidu.

Katrs viņu solis nepaliek nepamanīts, tas izraisa padomju cilvēkā pārliecību par mūsu uzvaru pār ienaidniekiem, par mūsu sasniegumiem komunisma celšanā, lepnuma sajūtu par mūsu tautu, par mūsu Dzimteni, par mūsu diženo Leņina-Stalīna partiju.

Tāpēc ir pilnīgi saprotama tā rūgtā padomju cilvēka vilšanās un dusmas, kas rodas mums pret visu iepuvušo, netikumisko un noziedzīgo, kas dažkārt nāk no atsevišķiem patvaļīgiem un pagrimušiem vadītājiem, kuri neattaisno mūsu partijas uzticību, grauj tās autoritāti, pievil mūsu padomju tautas cerības!" (PA 101-12-121 (LK(b)P CK Sevišķā sektora nodaļa, strādājošo anonīmās sūdzības un iesniegumi, sarakste, 5. sējums no „A” līdz „Ia”, 1949. gads), 96. - 97. lpp. (Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa 20.01.1949. LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam; krievu val.); šeit: 96. lpp.)

"Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa" šo vēstuli paralēli nosūtīja arī PSRS iekšlietu ministra biedram ģenerālpulkvedim Sergejam Kruglovam un VK(B)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam. Vēstulē ministrs pirms nosodītajiem notikumiem tika raksturots kā "labsirdīgs večuks", kurš vairāk interesējies par sporta laukumiem nekā par ministriju, izraisot vēstures autoros vilšanos, tomēr viņi bijuši "mierīgi par mūsu autoritāti un iekšlietu ministrijas funkciju, jo faktiskā vadība atrodas b. Sieks rokās". Bet tad nesen iekšlietu ministrijā sāka strādāt minētā ārste. Sūdzības autori norādīja uz viņas sociāli nepareizo izcelsmi ("žandarma meita") un nepareizo seksuālo uzvedību ("sieviete, kas tā vai citādi tirgo savu ķermeni"), un negatīvo ietekmi uz ministra tēlu ("kopā ierodas sarīkojumos, uz futbolu un pat Kaukāza šašliku pārdošanā").(PA 101-12-121 (LK(b)P CK Sevišķā sektora nodaļa, strādājošo anonīmās sūdzības un iesniegumi, sarakste, 5. sējums no „A” līdz „Ia”, 1949. gads), 96. - 97. lpp. (Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa 20.01.1949. LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam; krievu val.); šeit: 96. lpp.)

Kāds VK(b)P biedrs 1951. gada iesniegumā PSRS iekšlietu ministrijas Baltijas apgabala Kara apgādes apgabala pārvaldes partijas organizācijas birojam norādīja, ka astoņpadsmit ar pus gadu ģimenes dzīve noritēja bez kādiem nopietniem ģimenes incidentiem, kā tam arī jābūt veselīgā padomju ģimenē"[1], kur, kā uzsvēra cits sūdzētājs, nedrīkst atļaut "savu dzīvniecisko nesavaldību stādīt augstāk par cilvēcisko pienākumu un komunistisko morāli"[2].

Pretējais tika interpretēts kā neatbilstošs padomju ideoloģijai un nosodāms:

"Tajā laikā, kad mūsu partija izrāda pastāvīgas rūpes par padomju ģimenes nostiprināšanu, audzina padomju cilvēkus komunistiskās morāles garā un necieš sadzīves morāles pagrimumu sociālistiskajā sabiedrībā un pirmām kārtām partijas biedru rindās, – komunisti Šteinbergs, būdams partijas organizācijas sekretārs un LPU pasniedzējs, tā vietā, lai visstingrāk īstenotu dzīvē partijas prasības, pats tās rupji pārkāpj, pieļauj amorālu rīcību un tādējādi grauj padomju ģimeni. Tāpēc pilnīgi taisnīgi rodas jautājums: kā tāds komunisti var vadīt partijas organizāciju un audzināt padomju jaunatni komunistiskās morāles garā, ja viņš pats šajā ziņā ir tālu no morāla tīrīguma un morāli pagrīst. Lūdzam Centrālo komiteju faktu par Šteinberga V. A. sadzīves morāles pagrimšanu darīt zināmu LPU partijas organizācijai, lai tā izdarītu par viņu kā partijas organizācijas sekretāru atbilstošus secinājumus, par anti-partejisku rīcību saukt Šteinbergu pie bargas atbildības partijas priekšā un piespiest viņu cienīt un izpildīt partijas prasības par komunistisko morāli." (LNA LVA, PA-101-14-117, 110. lpp.)

Pētījuma teksts pieejams šeit *.pdf datnes formā.

Plašāka informācija LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas piesaistītā eksperte, Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece Ineta Lipša lipsa@lza.lv +37129486005

[1] LNA LVA, PA-101-14-117, 111. – 112. lpp. (VK(b)P biedrs no 1944. g. Korsaka Konstantina Petroviča 14.12.1951. iesniegums PSRS iekšlietu ministrijas Baltijas apgabala Kara apgādes apgabala pārvaldes partijas organizācijas birojam; krievu val.)

[2] LNA LVA, PA-101-14-119 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 6. sējums, no burta „S” līdz „Ja”, 1951. gads), 48. – 49. lpp. (M. Sudmalis 05.05.1951. LK(b)P CK Sieviešu organizēšanas nodaļas vadītāji Ellai Ankupei; latviešu val.); šeit: 48. lpp. o. p.

12/21/2017

Privātās dzīves uzraudzība un kontrole LPSR, izmantojot represīvos mehānismus: Inetas Lipšas apskats

Linards Muciņš: Nošaušana sevišķā kārtībā - PSRS noziegums pret ius cogens normām. Liepājas «Zilā brīnuma» piemērs. 21.11.2017

Tweet

Patīk 0

Ieteikt

